

## КРАЕЗНАНИЕТО – МОСТ МЕЖДУ ТРАДИЦИИ И ИНОВАЦИИ

доц. д-р Евдокия Николаева Стефанова

*Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“*

**Резюме.** Настоящата студия разглежда краезнанието като важен компонент от образователно-възпитателния процес в исторически и съвременен контекст. Анализират се промени при интегрирането му в училищната среда, като се прави паралел между традиционните краеведски практики и модерните образователни модели. Поставя се акцент на дигитализацията и необходимостта от добри практики в български училища за ефективно приложение на краезнанието в учебната среда. Подчертава се значението му за изграждане на културната идентичност и гражданската ангажираност на бъдещото поколение. Представят се авторски интерактивни методи за работа със студенти от педагогически специалности като възможност за иновиране на аудиторното обучение и професионалната подготовка на бъдещите специалисти ангажирани в сферата на началното училищно образование. Те са разработени и апробирани в академичните среди на базата на проведени анкетни проучвания, част от които са анализирани и представени в настоящата студия.

**Ключови думи:** *краезнание, краепознавателна дейност, образование, образователно-възпитателен процес, роден край*

## LOCAL STUDIES – A BRIDGE BETWEEN TRADITION AND INNOVATION

Assoc. Prof. Evdokiya Nikolaeva Stefanova, PhD

*St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo*

**Abstract.** This study examines local studies (*kraeznanie*) as an important component of the educational and upbringing process in both historical and contemporary contexts. It analyzes the changes in its integration within the school environment, drawing parallels between traditional local study practices and modern educational models. Special attention is paid to digitalization and the need for good practices in Bulgarian schools for the effective implementation of local studies in the learning environment. The paper emphasizes its significance for the formation of cultural identity and civic engagement among the younger generation. The author presents original interactive methods for working with students in pedagogical programs as a means of innovating classroom instruction and improving the professional preparation of future specialists engaged in the field of primary education. These methods have been developed and tested in academic settings based on survey research, parts of which are analyzed and presented in this study.

**Keywords:** *local studies, regional research activities, education, educational and upbringing process, homeland*

## **ВЪВЕДЕНИЕ**

Краезнанието заема важно място в живота на всеки български гражданин. То подпомага нацията да запази своята родова памет, националното и културното си наследство. Неговата роля и значение придобиват още по-голям смисъл в съвременния свят, защото той е белязан от глобализация, дигитални технологии и нови педагогически парадигми, към които краезнанието трябва да се адаптира и по този начин да устои на предизвикателствата.

Съхраняването на родови и национални ценности трябва да е приоритет на всяка една нация, защото това в голяма степен определя нейното бъдеще. Освен историята и географията, краезнанието се очертава като основен пази-тел на миналото и корените на всеки народ. Необходимостта от него се поражда от факта, че първите две науки изследват държавата и света, което не осигурява възможност за проучване в детайлност и цялостност на регионите, от които се състои. Историята и географията са тясно свързани с краезнанието, защото информацията, която представят, анализират, съхраняват и популяризират, се основава на базата на извършени проучвания по отделните населени места. Тази взаимовръзка очертава необходимостта от краепознавателна дейност във всяко населено място и регион, която да се осъществява непрекъснато и максимално задълбочено. Ако това се прекъсне, ще се загубят нашите традиции, обичаи, история, култура, бит. Така както изчезват населени места, така ще се заличи и частица от миналото ни.

## **МЕТОДОЛОГИЯ**

Настоящата студия има за цел да направи анализ в сравнителен план на обучението по краезнание в миналото и днес, като проучи дали запазените традиционни начини на реализиране на краепознавателна дейност успешно могат да се интегрират в съвременни условия. Обръща се внимание и на иновиранието на учебно-възпитателния процес и влиянието му за развиване на проучвателска дейност в родното място.

Основният метод за реализиране на така представената цел е теоретично проучване. Осъществява се и педагогическо моделиране на интерактивни методи за обучаване на студенти с цел усвояване на умения за преподаване на краезнание като интегрална област в учебно-възпитателния процес в начална училищна възраст. Реализира се и анкетно проучване, с бъдещи учители за установяване нагласите им за осъществяване на краепознавателна дейност в тяхната педагогическа практика. Извършен е описателен анализ на получените данни, представени чрез математико-статистически и графични методи.

## **РЕЗУЛТАТИ**

В научната литература съществуват множество дефиниции, които характеризират краезнанието като термин, дейност, принцип, интегрална дисциплина, наука и др. (виж схема 1). Едно от най-кратките определения, които се дават за краезнанието, е „знание за края“, което произлиза от двете ключови

думи в наименованието му – „край“ и „знание“. В буквален превод, това са познания за конкретен край, като под „край“ се има предвид роден край, регион, населено място и/или местност. В съвременното общество краезнанието се определя като „наука за комплексното научноизследователско поле (пълно изучаване или частично/предметно проучване) на определена част (край) от страната, на дадена област или населено място (град, село), местност, селище (ваканционно, курортно, клубно) ... и свързаната с него извършвана популяризаторска дейност“ (Дечев 2021, с. 17).



*Схема 1. Съдържателна характеристика на краезнанието*

Много автори подлагат на обсъждане понятието „край“, защото неговите граници са различни и проучването му е широкоаспектно в зависимост от региона и възрастовите групи, за които е предназначен краеведският материал. Границите и информацията на всяко населено място, край и/или регион са различни. Това се вижда и от алгоритъма при проучване на конкретно населено място. Той включва десет основни направления: географско положение, символи, управление, население, инфраструктура, стопанство, забележителности, исторически събития, личности и култура. Трябва да се направи уточнение, че има селища с богата история, известни личности и повече културни и природни забележителности, докато при други не само че те са малко, но някои аспекти (например – символи) може да липсват. Друга важна особеност е, че при представянето на анализирани данни може да се направят неточни констатации, които да не отговарят на действителността. Съществува реален риск от лични изводи и заключения, направени на база проучената информация и личното мнение на краеведът, извършил проучването.

В последните години терминът „краезнание“ почти не се използва, а научните трудове са ориентирани към други понятия. При част от тях ясно си личи интеграцията му в педагогическия цикъл („краеведска и/или регионална педагогика“, „методика на обучението по краезнание“ и „дидактика на краезнанието“). В останалите случаи се акцентира върху връзката му с родния край и региона и нейното значение („регионална педагогика“ и „училищно краезнание“) (виж схема 2).



Схема 2. Понятия свързани с краезнанието

В България краезнанието има своята богата история, която е вече на почти 200 години. Тя започва на 27 септември 1837 г. с писмото на Юрий Венелин до Васил Априлов, който прави първото проучване на българския народ и с него доказва славянския ни произход. През 2006 г. тази дата е приета от Съюза на краеведите в България като начало на краеведската дейност в страната ни. На свой конгрес през същата година във Велико Търново – 27 септември е обявен за Национален ден на краеведа.<sup>1</sup>

С годините краезнанието има своята популярност, засилен интерес и значителен подем, за което свидетелстват редица разкази, публикации, архиви. Създават се клубове, съюзи и кръжоци към училищата и читалищата. С раз-

<sup>1</sup> <https://www.plevenpress.com/>

витието на технологиите, глобализацията и най-вече с настъпването на демокрацията в България, всичко това започва да губи своето значение и почти се заличава. В съвременни условия краезнанието се определя като нещо, за което всеки е чувал, но много малко хора могат да обяснят неговата същност. Това твърдение се доказва и от проучване на Цветанка Пенчева (2019), която анализира развитието на краеведската библиография в България. Получените данни показват, че след 1970 г. има значителен ръст на краепознавателната дейност, популяризирана най-силно през периода на 80-те години на 20 век. След това промените в дейността на българските библиотеки и липсата на финансиране са сред основните фактори, поради които тя почти спира да съществува в края на 20 век.

Краезнанието притежава свои специфики, научни детерминанти, водещи цели и задачи, които постига. То прилага определени форми, методи, средства, принципи и похвати за реализиране на краепознавателна дейност, които са общодидактически. Това го определя като наука от педагогическия цикъл, интегрална в цялостния учебно-възпитателен процес, но отново дотолкова, доколкото краят се изучава в образователната среда.

Краезнанието изпълнява и редица образователни, личностни и обществени функции, чрез които се допринася за формиране на богат комплекс от ключови компетентности, които вървят от частното – „Аз-ът“ на всеки един индивид, към по-общото – неговото семейство, род, социума, в който живее, с неговото многообразие и специфики, достигайки до народа, нацията на държавата. Всичко това е всъщност действителността, в която живее всеки индивид, което дава основание да се отбележи, че краезнанието включва знания от всички нейни сфери в даден регион и това го определя като най-близко до човека.

Краепознавателната дейност е доброволна и може да се осъществява от различни хора (независимо от техния пол, образование, материално положение, етнически и религиозни предпочитания, трудова ангажираност и други), организации, институции, учреждения и други, заинтересовани от конкретния регион, населено място или местност.

Това определя като дискуссионен в научната общност въпросът за класифицирането на краезнанието и видовете му характеристики. Според формите на организация или институциите, занимаващи се с него, то се дефинира на **държавно, обществено и училищно**. Наименованието на първите две групи идва от статута им. С държавно участие, занимаващи се с краезнание, са Министерството на образованието и науката, Министерството на културата, Българската академия на науките, висшите училища, библиотеки, читалища, музеи и други. Към тази група принадлежат и различни техни отдели, дружества, организации, съюзи и други административни форми и подразделения.

Към обществените се отнасят библиотеки, читалища, музеи, училища и други. В тази група също могат да се причислят много съюзи, дружества, клубове, архиви и други.

Училищното краезнание е обект на разглеждане само от образователните институции.

От представените три групи ясно се вижда, че повечето организации и институции могат да бъдат с различен статут – държавен, общински и/или частен. Такъв е случаят с училищата, които се разглеждат и в трите основни вида краезнание. Друга важна констатация е, че в разглежданата класификация липсват частните лица и отделните индивиди, които проучват региони, населени места и местности. Те се определят като изпълнители и поставени лица на държавните, общинските или частните организации и институции. Това налага диференцирането на видовото разнообразие съобразно броя на участниците на: **институционално** (министерства, БАН, висши училища, институции, организации, дружества, библиотеки, читалища, музеи, архиви, дружества, съюзи, движения и други) и **лично** (частни лица, занимаващи се с краепознавателна дейност – учители, ученици, писатели, историци, краеведи, археолози и други).

Целта, която е водеща при реализиране на краепознавателна дейност, също е различна. Тя може да бъде с учебно-възпитателен характер, за авторско изследване, за удовлетворяване на житейски и личностни намерения. Това налага диференциране на още една класификация, в чиято основа е нейната насоченост: **училищно краезнание** (краепознавателната дейност се осъществява за целите на образователно-възпитателния процес в институцията) и **извънучилищно/житейско** (целта на проучването на конкретния регион, населено място или местност не се прекрива с целите на образователно-възпитателния процес в училище и образователните институции).

Трябва да се отбележи, че не толкова принадлежността към определената група краезнание е важна, а мотивите за осъществяването му. Краепознавателната дейност има лично, емоционално, обществено, регионално и национално значение. В трите класификации ясно се очертава образователната институция и субектите ѝ като водещ фактор за реализиране и популяризиране на проучвателска дейност в отделните региони, населени места и местности.

В научната литература формите, свързани с осъществяване на краезнание, са много, което е отплавна точка за различни мнения при тяхното диференциране в конкретни групи. Както вече беше споменато, краепознавателната дейност се реализира основно в образователните институции, особено в съвременни условия. Въз основа на това е определена и първата класификация – според мястото в учебното звено (**основни** – уроци с интегрирано краезнание по отделните учебни предмети и **допълнителни** – екскурзии, избираеми и факултативни учебни часове, групови, партньорски и/или самостоятелна работа извън рамките на урока, дейности по интереси и други).

В зависимост от това къде се осъществява краезнанието, формите могат да бъдат урочни, извънкласни и извънучилищни. В тази класификация, първите две групи всъщност се прекриват с основните и допълнителните. Но има такива форми като изложби, представяне на книга, кръжок, клуб и други,

които предимно се осъществяват извън територията на образователната институция, но могат да бъдат и в рамките на обучението. Общото при тях е, че са свързани с учебно-възпитателните ѝ цели (виж схема 3).



*Схема 3. Форми за реализиране на краезнание*

Развитието на технологиите и динамиката на съвременното общество наложи промени и в реализирането на краезпознавателна дейност, особено по отношение на методическия инструментариум, който се използва в миналото и днес. Традиционните методи като беседа, разказ, наблюдение и други, се запазват и все още са актуални и приложими, но адекватно място намират и интерактивните методи, като мисловни карти, географски лабиринт, Вендиаграма, работа по проекти и други.

Използването на дидактични средства също съществено се промени. Приложението на ИКТ очерта нови хоризонти и възможности за по-задълбочени и пълни проучвания на населените места, региони и/или отделни местности. Библиотеките предлагат електронни каталози с книги, включително и отдел „Краезнание“, музеите предоставят възможност за виртуална екскурзия, съществуват множество сайтове, платформи и програми, чрез които може да се намери информация за различни обекти, личности, културни забележителности, цели населени места и други.

Направеният теоретичен анализ дава основание да се изведат следните особености и специфични характеристики на краезнанието. То е:

- древно по своята същност;
- спомага за запазване на историческото минало, бит, култура, традиции, обичаи и други;
- доброволно е и може да се осъществява от всички хора, организации, институции и други;
- не е характерно само за България;
- формира националната идентичност на всеки индивид;
- има интегрален характер, който му позволява успешно да се внедрява във всички сфери на човешката дейност. Това го доближава до живота на всеки индивид;
- има морална, практическа и академична насоченост;
- подпомага науката, практиката и допринася за разрешаването на някои социални и икономически проблеми.

Краезнанието в образователната среда среща и определени предизвикателства, с които трябва да се справи. Те се изразяват в липсата на:

- подготвени кадри в областта на краеведската работа;
- финансиране;
- достатъчно време и ресурси в рамките на учебно-възпитателния процес;
- интерес у учениците и учителите за реализиране на краепознавателна дейност и проучване на родния край;
- достатъчно взаимодействие между училищата и местните културни институции;
- възможност за всестранно изучаване на родния край от един човек, тъй като това изисква време, усилия и ресурси;
- единни познавателни възможности на обучаваните в отделните възрастови групи и единни образователни специфики на учебния процес;
- еднообразие в историята, развитието и културните ценности в различните населени места.

В съвременни условия, за да е ефективно, краезнанието трябва да бъде подкрепено от иновативни методи, интердисциплинарни подходи и активно участие на цялата училищна и местна общност, за да устои и да се адаптира към промените и развитието на технологиите, начина на мислене, нагласите и възгледите на обществото. То има богата история, която бележи своите възходи през 80-те години на 20 век. В настоящата студия се разглеждат два основни периода, които са белязани от иновирането на учебно-възпитателния процес и прогреса в технологиите. Първият е от възникването на краезнанието до края на 20 век (ще го наречем период на традиционното краезнание), а вторият е от началото на 21 век до наши дни (период на иновативното/съвременното краезнание). Те могат да се обобщят в няколко аспекта (виж таблица 1).

1. Цел – запазване на местната култура, бит, традиции, обичаи и история за бъдещите поколения, като едновременно с това се възпита родолюбие и патриотизъм. В наши дни тази цел продължава да се следва, но се разширява по посока формиране на ключови компетентности в областта на краепознавателната дейност.
2. Участници – до началото на 21 век широк кръг от институции, организации, съюзи, клубове, архиви, дружества, сдружения, институти и частни лица реализират краепознавателна дейност. В съвременни условия тя се осъществява от все по-малко частни лица, организации и институции, предимно свързани с образователната сфера.
3. Форми – краезнанието продължава да се осъществява в образователните институции, предимно като интегрална област в обучението по отделните учебни предмети и екскурзии в родното селище. Днес краеведските уроци могат да се реализират чрез STEAM обучение, а посещенията на обектите от населеното място или извън него, чрез виртуални екскурзии. Това допринася за повишаване на интереса към краепознавателната дейност и спестява време, средства и усилия на педагога. Кръжокът и клубът по краезнание, които съществуват в почти всяко едно училище до началото на 21 век, сега са рядко срещани.
4. Методи – всички методи на обучение могат да бъдат приложени за осъществяване на краепознавателна дейност. Традиционни методи като беседа, наблюдение, разказ, работа с учебник, книга и/или други източници на информация са водещи до края на 20 век. С навлизането на интерактивното обучение се осъществяват значителни промени в начина на преподаване. То претърпява съществена трансформация, към която и краезнанието трябва да се адаптира, тъй като се реализира основно в образователните институции. Работата по проекти се определя като основен метод за проучване на родното селище.
5. Източници на информация – разказите на местните хора, документите, архивите, снимките и предметите постепенно се заменят от различни дигитални платформи, програми и технологии, интернет ресурси и други електронни средства.

**Таблица 1. Сравнителна характеристика на традиционно и иновативно/съвременно краезнание**

Аспект	До края на 20 век	Началото на 21 век
Цел	Запазване на местната култура, бит, традиции, обичаи и история за бъдещите поколения и възпитаване на родолюбие и патриотизъм.	Запазване на местната култура, бит, традиции, обичаи и история за бъдещите поколения, възпитаване на родолюбие и патриотизъм, формиране на ключови компетентности.
Участници	Министерства, висши училища, институции, организации, съюзи, дружества, клубове, сдружения, съюзи, частни лица и други.	Организации, институции и частни лица предимно свързани с образователната сфера.
Форми	Уроци с краеведски елементи, екскурзии, кръжоци, клубове, тържества, викторини, изложби, конференции, лекции и премиери на книги.	Уроци с краеведски елементи, екскурзии, тържества, клубове, викторини, кръжоци, тренинги, STEAM уроци и семинари.
Методи	Беседа, разказ, дискусия, наблюдение, демонстрация, работа с учебник, книга и/или други източници на информация, интервю, водене на дневник и други.	Работа по проекти, наблюдение, беседа, игри, SWOT анализ, лавина, метод на асоциациите, мисловни карти, казуси, INSERT, вен-диagrama, географски лабиринт и други.
Източници на информация	Разкази на възрастни хора, документи, книги, архиви, снимки, предмети, литературни произведения и други.	Разкази на възрастни хора, документи, книги, архиви, снимки, предмети, литературни произведения, интернет ресурси, дигитални платформи и програми и други предметни и електронни средства.

Съществуват някои аспекти на краезнанието, които са се запазили с времето и са устоели на значителните промени. Първият от тях е, че то продължава да следва своите основни цели, задачи и приоритети. Водещо остава опознаването на родния край и приносът за съхраняването на местната памет, история, традиции и култура. Оттук идва и вторият аспект, който разкрива

необходимостта от реализиране на краепознавателна дейност. Тя е и ще продължава да бъде актуална, значима и от първостепенна важност за поддържането на местния и националния дух, култура, традиции и история. Последен, но не на последно място, е фактът, че училището продължава да е единствената институция, която реализира обучение по краезнание, особено щом се отнася до ученици.

Тези констатации са отправна точка за проучване и анализ на възможностите на съвременното българско образование за осъществяване на краезнание. Авторовото виждане е, че промените във всяка една сфера, не само образователната, трябва да са на всички нива. Освен това, съвременните условия и потребности очертават необходимостта от бъдещи иновации, които трябва да се реализират в настоящия момент. В тази връзка е важно да се обърне внимание на педагозите, които са ключова фигура, особено тези от тях, които още се обучават и не са започнали своята професионална кариера в училище. „Следователно трябва да търсим образователни модели, основани на знания, където не само уменията са приоритетни „на повърхността“, но също и ангажиментите към професионалната подготовка и желанието за професионално действие чрез образователни дейности“ (Николова 2024, с. 172).

Анкетни проучвания сред родители и учители показват, че тези групи респонденти не могат да дадат определение за думата „краезнание“ (Стефанова 2023). Това говори за липса на познания, интерес и намерение за интегриране на това тематично поле в учебна среда. Педагозите, които нямат знания в конкретна област, „бягат“ от нея и не поставят акцент в развиването ѝ. Затова е добре първо да се стимулира интерес у студентите от педагогически специалности към реализирането на краепознавателна дейност, след това да им се дадат необходимите знания за ефективно приложение в педагогическата практика, за да придобият увереност. Едва тогава да се търси начин на иновиране на процеса по внедряване на придобитите знания и умения в практиката.

В академичната среда се осъществява образователна интеракция чрез аудиторни и извънаудиторни форми. Сред тях има минимални възможности за практическа подготовка, което налага търсене на алтернативни решения и ориентиране към успешно интегриране на вариации за провокиране на самостоятелност, креативност, критическо мислене, стимулиране на инициативност и предприемчивост при реализиране на авторски модели, генериране на идеи и вземане на правилни решения при справяне с реални педагогически ситуации. „Това интензифицира обучението, придава устойчивост на емоционално-ценностните възприятия, възпитава делови и личностни качества, които са репери за професионална рефлексия, задаваща вектора на самоусъвършенстването на педагога-новатор“ (Конакчиева 2023, с. 219).

„Съвременните образователни реалности предполагат по-високи изисквания свързани с подготовката на студентите-бъдещи начални учители“ (Димитрова 2022, с. 39). „Пред висшите учебни заведения е задачата за обучението на млади специалисти не само с добре оформени фундаментални

познания за основите на научните дисциплини и умения за учене, но готови за работа в училище в новите съвременни условия“ (Тодорова 2023, с. 63).

Авторското виждане е, че приложимите в начална училищна възраст методи могат да бъдат успешно интегрирани и в аудиторната заетост на академичните среди. Затова, в рамките на факултативната дисциплина „Компетентностен подход в обучението по краезнание“, студенти от педагогически специалности имат възможност да разработват интерактивни методи. По този начин се усвояват знания, придобиват се умения за прилагане на метода в реална образователна среда и се дава възможност за отстраняване на недостатъци, грешки и пропуски, констатирани при процеса на работа. В тези случаи има смяна на обучаващата позиция. Бъдещият учител е едновременно ученик, защото изпълнява поставената му от преподавателя задача, но е и учител, защото представя на своите колеги, при презентирането на резултатите, информация, която се усвоява от всички в аудиторията.

Като добри практики в образователно-възпитателния процес могат да се прилагат асоциациите, мисловните карти, Вен-диаграмите, географският лабиринт и много други съвременни и ефективни интерактивни методи. За асоциация може да се използва и дори самата дума „краезнание“. Подходяща, по-интересна и бърза за обработката на резултатите се оказва платформата Mentimeter, чрез която данните от отговорите на участниците се обработват мигновено. Има възможност за таен отговор и така мнението на един няма да окаже влияние върху това на друг участник. Друго предимство е, че може да се извърши за няколко дни предварително, а обобщението и анализът на резултатите да се обсъдят по-късно. Платформата осигурява и различни начини за онагледяване на отговорите на участниците. Трябва да се има предвид, че при техническа грешка от страна на попълнителите, мнението им се запазва като друг отговор (виж схема 4).

## КРАЕЗНАНИЕ



Схема 4. Резултати от проведени асоциации с думата „краезнание“ чрез програмата Mentimeter със студенти от педагогически специалности

Мисловните карти също се определят като подходяща възможност за опознаване на родния край, но те са приложими предимно при учениците. При възрастни, педагогически специалисти или студенти могат успешно да се използват за усвояване на теоретични знания, свързани с учебния курс. В дисциплината „Компетентностен подход в обучението по краезнание“ чрез този метод може схематично да се представи информацията за конкретно населено място, местност и/или регион, в който живеят обучаващите се бъдещи учители (виж схема 5). Това допринася за овладяване на техниката на изработване на този интерактивен метод, опознаване на родното селище и подготовка за включване на придобитите знания в педагогическата практика. Тази иновативна практика дава възможност за творчество, проява на креативност, инициативност и предприемчивост. Студентите могат да работят самостоятелно, по двама или в група. Предвид спецификата на предмета и факта, че те са от различни населени места, в изпълнение на тази задача участват индивидуално и я изпълняват самостоятелно. При изработване на дизайна може да се конкретизират изисквания или да се даде свобода на избор. Спазват се методическите стъпки за прилагане на метода, като се конкретизират: „избор на текст на проблема за представяне чрез мозъчна карта, ..., точен инструктаж върху задачата и уточняване на времето за работа“ (Кръстева 2021, с. 153). След изпълнението на задачата се презентира и обсъжда включената информация, акценти, текст или изображения.



Схема 5. Примерен вариант на мисловна карта с данни за едно населено място

Вече все по-често се използват Вен-диаграмите, особено в академичната среда или за квалификация на педагогически специалисти. За съставянето им се използват различни геометрични фигури, но елипсите са най-широко раз-

пространени. Те са варианти за онагледяване на информация на два и повече обекта, процеса и/или явления. При студентите в дисциплината „Компетентностен подход в обучението по краезнание“ могат да се осъществяват за конкретизиране на общи и отличителни черти на две и повече населени места. Ако работят по двама е добре да са от различни селища, като всеки попълва информация за родното си място и после заедно обсъждат и идентифицират различията. Този интерактивен метод е възможно да се организира и като групова работа (виж схема 6).

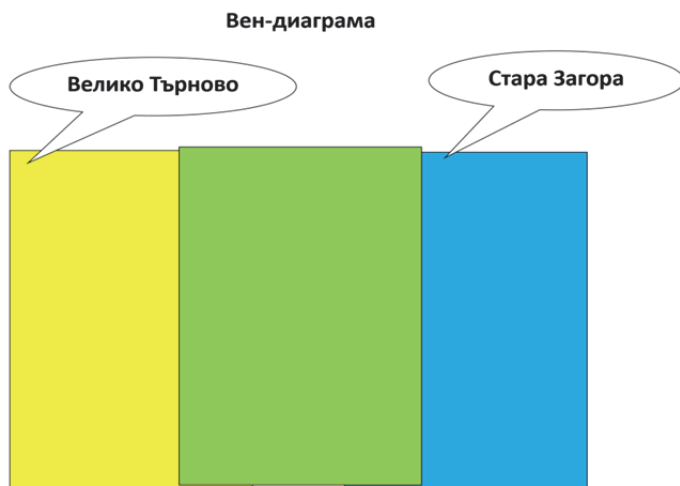
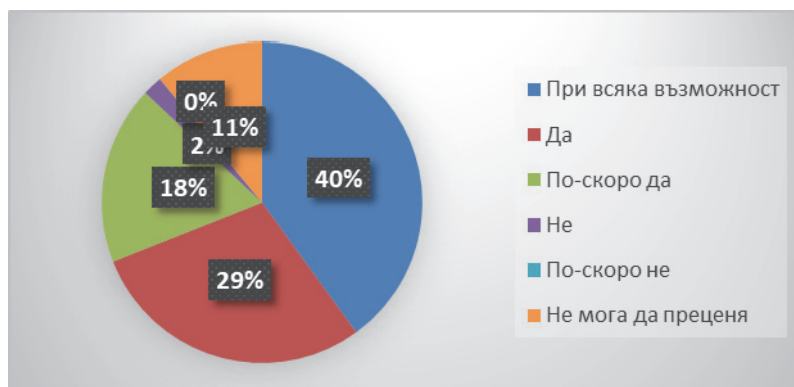


Схема 6. Пример за реализиране на Вен-диаграма

Представените иновативни практики са реализирани с общо над 160 студенти през две академични години. Авторски интерес представлява желанието на бъдещите учители да ги приложат в своята педагогическа практика и намерението им за интегриране на краезнанието в педагогическата им практика.

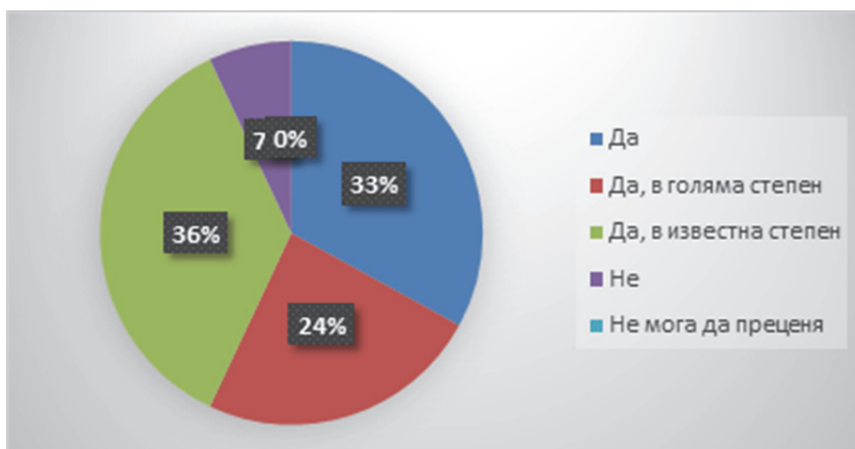
Проведено анкетно проучване със 163 студенти, обучаващи се в педагогически специалности, ориентирани към началното училищно образование, показва, че 69% от респондентите имат намерение да интегрират краезнанието в своята педагогическа практика, като 40% от тях биха направили това при всяка възможност. Една част от анкетираните (18%) проявяват колебание по този въпрос и дават положителен отговор, но с известна несигурност, тъй като избират да посочат „По-скоро да“. Това може да се дължи на липсата на увереност при самооценка на работата им или съмнения относно коректността при попълване на анкетната карта. Други 11% ясно заявяват, че не могат да направят реална оценка на професионалната си ангажираност относно интегрирането на краезнанието в нея. Добра тенденция е фактът, че никой от бъдещите начални учители не е посочил „По-скоро не“, а едва 2% са категорични, че нямат намерение да включват краепознавателна дейност в своята работа (виж фигура 1).



Фигура 1. Процентно представяне на отговорите на студенти от педагогически специалности по въпроса: „Интегрирате ли краезнанието във Вашата педагогическа практика?“

В свободен отговор анкетираните имат възможност да конкретизират защо е от значение за тях да интегрират краезнанието в учебно-възпитателния процес в начална училищна възраст. Основната причина, която се посочва, е необходимостта учениците да познават своя бит, култура, традиции, обичаи, род и родина, тъй като това е важно за тяхното личностно израстване и полага основите на възпитаване на родолюбие и патриотизъм. Трябва да се отбележи, че повече от половината респонденти не дават отговор на този въпрос. Това е тревожна тенденция, защото може да се дължи на липса на ангажираност и целеустременост към изграждането на национални и родови възгледи.

Следващият въпрос от анкетната карта има за цел да се провери как влияе внедряването на съвременните интерактивни технологии и иновации при осъществяването на краепознавателна дейност. Почти всички (93%) от респондентите дават положителен отговор (Да – 33%, Да, в голяма степен – 24% и Да, в известна степен – 36%). Те са категорични, че интернет, образователните платформи и съвременните комуникации могат успешно да се приложат за проучване на родното място, род и родина. Останалите 7% от бъдещите начални учители имат противоположно виждане и маркират „Не“ в своите анкетни карти (виж фигура 2). Това дава основание да се предполага, че все още има педагози, които предпочитат традиционното и утвърдено с времето обучение. Използват и се доверяват на дидактични средства, до които учениците могат да се докоснат, а не само да видят. Ето защо дългогодишните педагогически практики, методите и средствата не трябва да бъдат изключвани от съвременното образование, а да се реализират успоредно и дозирано в отговор на потребностите, възможностите и спецификите на учениците, учебното съдържание и цялостния учебно-възпитателен процес.



Фигура 2. Процентно представяне на отговорите на студенти от педагогически специалности по въпроса: „Съвременните интерактивни технологии оказват ли влияние върху реализирането на краепознавателна дейност?“

Противоречиво е мнението на респондентите по следващия въпрос, където в свободен отговор могат да определят влиянието на съвременните интерактивни технологии относно реализирането на краепознавателна дейност. Малко над половината бъдещи начални учители (59%) ги намират за полезни и посочват известни техни предимства, които могат да се обобщат по следния начин: спестяване на време, достъп до по-голям обем информация, по-бързо обработване на данни и други. Останалите 41% от анкетираните конкретизират известни недостатъци, като: изопачаване на факти, събития и друга важна информация, което изисква краеведът, който работи с тях, да умее да отсява верни от грешни данни; невъзможност за осигуряване на пълна осведоменост по някои въпроси, в сравнение с архивни документи и предмети от бита; липсата на тактилни усещания и допир, чрез които може да се вникне по-дълбоко в миналото при работа с реални оръдия на труда, съдове и други.

## ДИСКУСИЯ

В контекста на днешната образователна реалност, белязана от бърза дигитализация, глобализация и ориентация към компетентностен подход, краезнанието също трябва да претърпи трансформация. За да бъде устойчиво и ефективно в съвременната педагогическа практика, са необходими няколко ключови стъпки:

- да се създадат условия за професионално развитие на учителите чрез обучения, семинари и курсове по краезнание;
- да се осигури сътрудничество между образователните, местните и частните институции, занимаващи се с краепознавателна дейност;

- да се насърчи участието на учениците в краепознавателни дейности;
- да се осигури възможност за включването на обучаваните в по-широк кръг от възможности – състезания, фестивали, изложби, тържества, проекти на местно и национално ниво и други, свързани с опознаване на родния край;
- да се осигури финансиране, технически и материални средства за реализиране на проучвателска дейност;
- да се създаде възможност за интегриране на краезнанието в по-голям кръг от учебни дисциплини, тематичните им единици и форми на работа.

Всички тези стъпки вече са планирани в Националната програма за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж „Европа 2030“. Предвижда се повишаване на квалификацията на учителите, актуализиране на учебните програми, осигуряване на финансиране и материална база за развитие на обучението и формиране на ключови компетентности, повишаване на възможностите за интегративни връзки и задоволяване нуждите на пазара на труда. Тук трябва да се обърне внимание, че краеведът е професия, която е тясно свързана с краезнанието. Добре е да се изучава, тъй като чрез нея се формират много специфични умения и се възпитава патриотизъм и родолюбие. Именно към това е насочен третият критерий от програмата – „Свързана и интегрирана България“, където като трети показател е посочено „Местното развитие“. Той има териториална насоченост към конкретните населени места и региони и е една от посоките за развитие, ориентирана към търсене на „механизми за териториално фокусиране на интервенциите, които чрез интегриран подход ще позволят да бъде оползотворен местният потенциал по най-добрия начин, както и да бъдат адресирани местните проблеми и предизвикателства. ... Ще бъде насърчено развитието и укрепването на култура на партньорство на заинтересовани страни на местно и регионално ниво, в т.ч. партньорство между публични и частни организации, местни власти, неправителствен сектор и др., които с общи усилия да работят за решаването на специфични за територията проблеми. Териториално фокусираните интервенции ще адресират проблеми и предизвикателства, като: липса на привлекателни възможности за заетост, недостиг на умения, интегрирано придобиване на основни професионални умения, определяне на пътища и мерки за повишаване на уменията на нискоквалифицирани възрастни, на работници, вкл. и на възрастни в неравностойно социално-икономическо положение, ... значителен отлив на млади хора, ... и др.“<sup>2</sup> (Национална програма за развитие България 2030, с. 29).

Петият критерий „Култура, наследство, туризъм“ от програмата също е фокусиран към краезнанието и опазването на българската култура в регионите. Една от основните му цели е насочена към финансиране и дигитализация на местните културни средища, както и осигуряване на възможности за изява и участие на българските дейци и организации в национални и световни сце-

---

<sup>2</sup> <https://www.minfin.bg/bg/1394>

ни, като приоритет за популяризиране и утвърждаване на местната култура. За постигането на това в голяма степен допринася неформалното образование. При него определящ „е индивидът и неговите собствени търсения, потребности и цели ...“, тъй като „... се базира върху личен избор ... и търсене на начини за подобряване на собствените си знания и умения...“ (Стефанова 2024, с. 556).

Друго ефективно решение е приложението на STEM/STEAM обучението. Според Б. Иванова (2024) „педагогическата философия на този модел обхваща всички етапи на образованието – от предучилищното до висшето. Възрастовите особености и психологическите характеристики на подрастващите са ключов фактор за диференцирането на образователните програми за STEM/STEAM обучение за различните образователни етапи (Иванова 2024, с. 987). То „разкрива богати възможности за детското развитие чрез интегрирането на познания от различни области ...“, включително и опознаването на родния край (Мирчева 2025, с. 14). Основната му цел е цялостно възприемане на света, а краезнанието дава представа за близкия и познат свят на детето този, който го заобикаля в ежедневието му. „Включването на местоположението, околната среда, където живеят учениците, в STEM образованието често е доста широко ориентирана към .... подготовката им за справяне с глобални предизвикателства“ (Гаврилова 2025, с. 89). Освен това „средата може да повлияе положително и да помогне за развитието на творческите способности“ (Тодорова 2024, с. 106).

Според З. Димитрова „съвременните деца формират общност с особено разбиране и възприемане на света, която се отличава с нов тип мислене, подход към различни дейности, забавления и начини за комуникация“ (Димитрова 2022, с. 7). Ето защо в съвременния свят образователната среда се определя като един от най-важните фактори, от които зависи провокирането на интереса на ученика към краепознавателна дейност в родния край и нейното популяризиране. В този смисъл педагогът е този, който „създава нацията, като твори душата на народа“ (Тодорова-Колева 2019, с. 189). Както казва и С. Тодорова (2025), „учителите носят основната отговорност за формирането на социално-емоционално обучение и изграждането на межкултурни отношения, които са неразривно свързани с училищния климат“ (Тодорова 2025, с. 52) „И днес може да се поучим от миналото, за да се убедим и възвърнем статута на учителя в очите на народа ни. Днес също отново се нуждаем от „даскала с калпачето“, за да внесе иновативните идеи в учебното дело и да завърне и задържи децата ни в училище, род и родина“ (Тодорова-Колева 2020а, с. 234). Тази важна роля на педагога се отнежда поради факта, че „в днешните условия обществото все още не е в състояние да удовлетвори всички духовни потребности на личността“, подчертава З. Димитрова (Димитрова 2022, с. 15).

Всеки учител трябва да знае и прилага примера за възпитаване на патриотизъм, който дава на своите ученици Цветанка Алексиева, българска учител-

ка на деца в начално училище в Сърбия и майка на Д. Росич. Макар и само с пряко наблюдение, тя успява да запали пламъка на родолюбието в тях по последния начин:

„Беше ужасно студен ден. Учителката влезе и ни каза:

– Деца, елате всички до прозореца!

Ние всички се юрнахме – щом учителката е казала...

– Какво виждате на улицата?

Всички започнахме да викаме: сняг, лед.

– Друго, друго какво виждате?, а децата :,,...висулки...”

– Друго? Вижете по-ниско, по-надолу!

– Вrabчeтa – извика някой...

Имаше vrabчeтa, които кълват нещо ... по снега.

– Хайде сега седнете по чиновете, защото искам да ви кажа нещо...

Ето, видяхте тези птички. Знаете ли, деца ... има едни други птици, дето идват у нас когато стане топло, когато цъфнат дърветата, когато се разлисти, когато стане приятно за живеене и есента, щом замирише на студ те бягат и отиват там, където е топло. А тези ... посинели от студ vrabчeтa, те стоят тука!... Пукат от студ! Но те са се родили тука и знаят, че това е тяхната Родина и те не мърдат от тука! Те тука ще живеят и тука ще умрат!...”

Аз никога по нататък в живота си нито съм прочел, нито съм чул по-голям урок по патриотизъм от тези думи на моята учителка, която по една случайност на съдбата беше майка ми!... Думи на една българка, ...

Цветанка Алексиева, която ... е учила сръбски деца на патриотизъм” (Рачева 2013, с. 83).

Съвременният педагогът „не трябва да бъде скован от шаблони, но не може и изцяло да се отричат методите на обучение“ (Тодорова-Колева 2020б, с. 218), въпреки че често той се затруднява да се ориентира в многообразието им поради липсата на частно дидактически опит. Това налага професионално-педагогическата подготовка на бъдещите учители да бъде насочена не само към придобиване на знания, но и формиране на умения „да прилагат иновативни методи на преподаване, гъвкавост при решаването на проблеми и способност за ефективна комуникация с ученици, родители, колеги и други педагогически специалисти“ (Димитрова 2025, с. 23).

## **ЗАКЛЮЧЕНИЕ**

Краезнанието в миналото има за основен приоритет родовата памет, местния фолклор, традиции и обичаи, като важен инструмент за формиране на национална идентичност. Обучението е организирано основно чрез извънкласна дейност и с помощта на местни краеведи. Днес краезнанието се трансформира в контекста на образователни реформи, като се интегрира в учебни дисциплини, използва съвременни технологии и акцентира върху активното участие на ученика като изследовател. Използват се интерактивни методи и

дори STEM/STEAM обучение. Основните източници на информация били разказите на местните хора, литературни произведения (легенди, пословици, поговорки, песни и други), снимки, архиви, документи, предмети и други материални и писмени източници. Съвременните информационно-комуникационни технологии дават по-широки възможности за реализиране на краепознавателна дейност, по-задълбочено проучване на даден регион, местност и/или населено място и повече възможности за популяризиране на събраните данни. Краеведската дейност продължава да се осъществява предимно интегрирано в учебно-възпитателния процес по отделните учебни предмети, екскурзии и извънкласна работа.

Краезнанието е мостът, който осъществява прехода между миналото и бъдещото. Ако то не се развива и осъществява в настоящето, няма да се изгради връзката между поколенията. То е инструмент с висока стойност за личностното развитие на нацията, за местната културна идентичност и за активното участие на младите хора в културния и социалния живот на техния регион. Училището има ключова роля в процеса по възраждане и осъвременяване на краезнанието, така че то да продължи да бъде жива връзка между традициите и иновациите на съвремието. Поради това „професионално-педагогическата подготовка на бъдещите учители трябва да отговаря на актуалните потребности, които съществуват в българското образование за качествено обучение и възпитание на всички ученици, независимо от условията и съществуващите обстоятелства (Димитрова 2024а, с. 26).

Само така може да се постигне „модернизиран, добре организиран образователно-възпитателен процес в училище, който предполага наличие на мотивирани, компетентни и отлично подготвени учители. Ето защо един от важните моменти в подготовката на бъдещи начални учители е търсенето на различни възможности за разчупване на традиционния модел на преподаване...“ (Димитрова 2024б, с. 412).

## ЛИТЕРАТУРА

- ГАВРАИЛОВА, НИКОЛИНКА. (2025).** Креативност и STEM в училищното образование и извънучилищните дейности. София: УИ „Св. Климент Охридски“ с. 79-95
- ДЕЧЕВ, ЗАХАРИЙ. (2021).** Дидактика на краезнанието за предучилищното и началното образование. Бургас: LIBRUM, 2021 ISBN 978-619-91095-9-5, с. 220
- ДИМИТРОВА, ЗЛАТИНА. (2022).** Медийна грамотност в началното училище. Теория и практика. Габрово: GAIANA 390 с.
- ДИМИТРОВА, ЗЛАТИНА. (2022).** Педагогически аспекти на феномена „дигитално детство“ и дигиталната социализация на децата от поколението „Алфа“, *Съвременна хуманитаристика*. 18(1). БСУ. 6 – 27. ISSN 1313-9924
- ДИМИТРОВА, ДИЯНА. (2022).** Подготовка на студенти-бъдещи начални учители за работа с родителите на ученици от начален училищен етап (анализ на анкетно проучване сред студенти) *Сб. от Международна науч-*

- на конференция „Педагогическото образование – традиции и съвременност“, Велико Търново, 18.11.2022 г., Издателство Ай анд Би, 2022 с. 39-44, ISSN: 2534-9317
- ДИМИТРОВА, ДИЯНА. (2025).** *Ролята на наставничеството в подкрепа на студентите по време на прехода към професията учител* Седма научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието“ 25-26.04.2025 г., Педагогически колеж – Плевен, Сборник с доклади, ISBN - 978-619-93227-0-3 COBISS.BG-ID - 71960584, стр. 22 - 29
- ДИМИТРОВА, ДИЯНА. (2024a).** *Актуални измерения на професионално-педагогическата подготовка на учителите за работа в слети класове* Сборник с доклади от XI Международна научна конференция „Педагогическото образование – традиции и съвременност“ 22-23 ноември 2024 г., ВТУ „Св.св. Кирил и Методий“, ISSN: 25349317, изд. Ай анд Би, стр. 25-32
- ДИМИТРОВА, ДИЯНА. (2024b).** *Мултидисциплинарни иновации и практики в подготовката на бъдещи начални учители.* Бургаски свободен университет, Международна научна конференция „Мултидисциплинарни иновации за социални промени: образователни трансформации и предприемачество“ 7-8 юни 2024 г. - Сборник с доклади от конференцията, БСУ, стр. 412 - 418
- ИВАНОВА, БОРИСЛАВА. (2024).** *GAME TECHNOLOGIES FOR STEM/STEAM EDUCATION IN KINDERGARTENS* сп. Педагогика, София, 2024, брой 7 (96), година XXXIII, с. 981-989. ISSN 1314–8540 (Online), ISSN 0861–3982 (Print)
- КОНАКЧИЕВА, ПЕТЯ. (2023).** *Развитие на капацитет за педагогическа рефлексия чрез аудиторни и извънаудиторни форми на академично взаимодействие.* В сб. Актуални проблеми на сигурността, том 3, научно направление „Социални и правни аспекти на сигурността и отбраната“, Велико Търново, 26 – 27 октомври 2023, Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, с. 209 - 221.
- КРЪСТЕВА, АНТОНИЯ. (2021).** *Интерактивността в обучението. Характеристиката на видовете интерактивни методи на обучение. Преподаване и учене.* Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“ с. 145-162 ISSN 978-619-208-263-5
- МИРЧЕВА, ИЛИАНА. (2025).** *Обучението по STEM – основни характеристики. STEM/STEAM обучение в началното училище.* София: УИ „Св. Климент Охридски“ с. 11-30
- ПЕНЧЕВА, ЦВЕТАНКА. (2019).** *Библиографски и дигитални измерения на българското краезнание.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2019
- РАЧЕВА, ДАНИЕЛА. (2013).** *Училището, семейството и културните институции като фактор за патриотично възпитание.* Списание на Софийския университет за образователни изследвания, бр.3, 2013 с. 79-114
- СТЕФАНОВА, АНА. (2024).** *Мястото на индивидуалното обучение по народно пеене в начален образователен етап във формална и неформална среда.*

- СТЕФАНОВА, ЕВДОКИЯ (2023).** *Краезнание и краепознавателна дейност в образователната интеракция „човек-общество-природа“ (1. - 4. Клас)* Велико Търново: ИТИ, 2023
- СИМЕОНОВА, КАТЯ. (2024).** Частнодидактическо контекстно обучение на студенти педагози. сп. Педагогически алманах, том 32, бр.2, с. 171-178
- ТОДОРОВА, СИЛВИЯ. (2023).** Практическо обучение на студенти – проблеми и перспективи, *Десета международна научна конференция „Педагогическото образование - традиции и съвременност*, 17 - 18.11.2023, Велико Търново; ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Педагогически факултет, с. 63-70. ISSN 2534-9317
- ТОДОРОВА, СИЛВИЯ. (2024).** Уменията на 21 век в контекста на образованието, *Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization, KIN Journal, volume 10, issue 1, 2024, pp. 101 – 110, 2024, Volume 10, Issue 1.* ISSN: 2367-8038.
- ТОДОРОВА, СИЛВИЯ. (2025).** *Позитивната училищна среда като ключов фактор за оптимизиране на процеса на обучение* Педагогическо списание на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ Педагогически алманах, 2025 / Том 33 / Брой 1, с. 49-55
- ТОДОРОВА-КОЛЕВА, МАРИЕЛА. (2019).** Педагогиката от края на XIX и началото на XX век (Реформаторска педагогика) Бургас: ЛИБРА СКОРП. 247 с.
- ТОДОРОВА-КОЛЕВА, МАРИЕЛА. (2020a).** За образованието в Сухиндол до Освобождението. – Сб. Доклади от годишна университетска конференция, 28 – 29 май 2020 г. Велико Търново: НВУ „Васил Левски“. Т. 2 с. 228-235
- ТОДОРОВА-КОЛЕВА, МАРИЕЛА. (2020б).** Списание „Български учител“ и отразяването на някои реформени идеи през първата половина на XX век. – Сб. Доклади от годишна университетска конференция, 28 - 29 май 2020 г. Велико Търново: НВУ „Васил Левски“. Т. 2 с. 215-227

#### **БЕЛЕЖКИ**

Национална програма за развитие България 2030, МОН,

<https://www.minfin.bg/bg/1394>

<https://www.plevenpress.com/>

#### **Информация за автора**

**Име с научна степен и длъжност на автора:** доц. д-р Евдокия Николаева Стефанова

**Персонален изследователски номер:** <https://orcid.org/0000-0002-6482-5808>

**Образователна институция:** Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“

**Контакти:** [e.stefanova@ts.uni-vt.bg](mailto:e.stefanova@ts.uni-vt.bg)